

CONSIDERAȚII PRIVIND VIAȚA RELIGIOASĂ A BUCUREȘTILOR LA SFÂRȘITULUI REGIMULUI COMUNIST

Ovidiu Bozgan

Tentativa de a reconstitui viața religioasă a bucureștenilor pe baza exclusivă a documentelor emise de o instituție de stat poate fi o încercare frustrată și riscantă. Desigur informațiile oferite au valoare statistică și într-o oarecare măsură sociologică. Totuși predomină caracterul empiric al acestor documente iar viziunea în care au fost elaborate este marcată de o ostilitate difuză. Chiar și așa prelucrarea datelor statistice și comentarea documentelor respective reprezintă un prim pas spre analize mai ample privind fenomenul religios bucureștean.

Majoritatea documentelor utilizate în elaborarea studiului de față sunt redactate de inspectorul Departamentului Cultelor pentru municipiul București și Sectorul Agricol Ilfov Niță Pascu¹. Pe lângă sarcinile specifice cunoașterii și controlului cultelor din capitală și menținerea legăturii cu propria sa instituție, inspectorului îi reveneau în calitate de expert și alte atribuții. În 1979 acesta dăduse o listă cu intelectuali care se manifestau în diverse comunități religioase, secretarului Comitetului Executiv al Consiliului Popular al Municipiului București, indicase inspectoratului școlar cadrele didactice membre ale cultelor neoprotestante, colaborase cu Consiliul Culturii și Educației Socialiste în vederea elaborării planurilor de educație ateist-științifică – dar cu recomandarea de a se evita jignirea sentimentelor religioase – și în fine informase UTC despre elevii care frecventează lăcașurile de cult. Semnificativ pentru orientările care stăteau la baza politicii religioase oficiale și care erau aplicate de funcționarii departamentului cultelor este un text din 3 februarie 1978 redactat de inspectorul Pascu: „Prin orice măsură administrativă care ar leza sau jigni convingerile religioase nu am face altceva decât să creăm fie conformiști, fie ipocriți, fie elemente ostile...Edificarea noi noastre orânduiri ...nu este doar treaba ateilor, prin urmare noi nu condiționăm adeziunea la lupta pentru realizarea obiectivelor social-politice ale țării noastre de adeziunea tuturor cetățenilor la materialism. În aprecierea oamenilor religioși ca buni cetățeni nu intră criteriul apartenenței religioase ci devotamentul și patriotismul cu care se integrează năzuințelor și luptei societății românești.”². Fragmentul citat recunoaște indirect imposibilitatea de a se face abstracție de persistența fenomenului religios în societatea comunistă și în același timp sugerează limitele în care se poate aplica politica religioasă a statului.

— Bucureștii reprezintă în manieră concentrată diversitatea religioasă a țării desigur cu o puternică preponderență a cultului ortodox. În plus în capitală se aflau 8 conduceri centrale ale cultelor legale, 8 conduceri intermediare, redacțiile majorității revistelor religioase, numeroase școli teologice, foruri de judecată bisericească, unități productive ale cultelor etc. La 1 mai 1975 a fost redactată o notă sintetică privind această diversitate

¹ Nu cunoaștem multe detalii privind biografia acestuia. S-a născut în 1928 la București, a devenit membru de partid în 1946 iar în 1965 a absolvit Institutul Pedagogic din București. Lucrează la Departamentul Cultelor din 1965.

² *Arhiva Departamentului Cultelor* (în continuare A.D.C.), documente neinventariate
www.muzeulbucurestiiului.ro / www.cimec.ro

religioasă care debutează în mod firesc cu Biserica Ortodoxă Română. Cultul ortodox era organizat în trei protoierii. Protoieria I cuprindea teritorial sectoarele 6,7 și 8 precum și comunele Bragadiru, Măgurele, Chiajna, Chitila și Mogoșoaia. Aici existau 66 de parohii, 70 de biserici, 133 de preoți, 1 diacon, 33 cântăreți și 410000 de credincioși. Protoieria II avea în componere sectoarele 1,2 și 3 precum și comunele Voluntari, Dobroești și Pantelimon. Pentru cei 311650 de credincioși din acest teritoriu erau 62 de parohii, 68 de biserici, 120 de preoți, 4 diaconi, 37 de cântăreți. Protoieria III cu sectoarele 4 și 5 și cu comunele Glina, Jilava și Popești-Leordeni avea 478990 de credincioși cărora le corespundeau 69 parohii, 77 biserici, 118 preoți, 15 diaconi, 33 cântăreți. Biserica romano-catolică avea 10 biserici cu 15 preoți care deserveau 79380 de credincioși. Comunitatea evreilor mozaici, condusă de Daniel Segal, avea 5000 de credincioși, 2 temple, 14 sinagogi, 2 rabini, 2 cantori, 3 cămine de bătrâni, o cantină rituală și un restaurant ritual. În București se mai aflau 2000 credincioși armeano-gregorieni, 1350 de reformați cu o parohie și o filială, 2800 luterani cu o parohie, 1100 de evanghelici sinodo-prezbiterieni cu o parohie (din care 900 maghiari și 200 români), 500 de musulmani. O atenție specială era acordată cultelor neoprotestante. Conform evaluărilor din 1975 erau înregistrați 2070 de adventiști cu 5 case de rugăciuni și 4 pastori, 2600 de bapțiști cu 6 case și 5 pastori, 4200 creștini după evanghelie cu 8 case și 7 vestitori și 2200 de pentecostali cu 4 case și 4 pastori. Privitor la învățământul teologic, în capitală funcționa Institutul teologic ortodox cu 320 de studenți, Seminarul teologic ortodox și școala de cantori cu 289 elevi, Seminarul teologic baptist cu 15 elevi și Seminarul teologic adventist tot cu 15 elevi.

Datele privitoare la numărul lăcașurilor de cult, deservenților și credincioșilor abundă dar uneori apar diferențe care cu greu se pot explica dacă nu cumva neglijența autorilor este în cauză³. Un tablou general al dinamicii fenomenului religios în capitală este redactat la 24 octombrie 1977:

CULTUL	CREDINCIOȘI		DESERVENȚI		LĂCAȘURI DE CULT	
	1968	1977	1968	1977	1968	1977
BOR	1038000	1250000	391	380	215	214
Biserica romano-catolică	79380	57180	15	15	10	10
Reformat	1350	1500	1	2	1	2
Evanghelic de confesiune augustină	2800	2500	2	2	1	1
Evanghelic sinodo-prezbiterian	1100	1000	2	2	1	1
Armeano-gregorian	3000	2000	3	2	1	1
Mozaic	5000	3000	2	2	16	13
Musulman	500	500	1	1	1	1

³ De exemplu nu este deloc limpede din ce cauză co.nunitatea catolică din București a pierdut în câțiva ani aproximativ 20000 de membri. În alte cazuri scăderea numărului membrilor unei comunități religioase se explică prin emigrație, fenomen care îi caracterizează pe germani și pe evrei. În 1978 emigrascră 138 de germani membri ai comunității luterane din București, ce reprezentau aproximativ 5% din totalul accstcia.

Adventist de ziua a șaptea	1800	2250	5	5	5	5
Baptist	1425	2600	7	6	6	7
Creștin după cvanghelie	2073	4200	7	7	6	8
Penticostal	1577	2200	4	4	4	4

În anii 1980 au fost redactate ale documente cu caracter statistic care pot oferi noi date cu privire la dinamica cultelor. În cazul BOR în noiembrie 1982 funcționau 178 unități de cult la București și 102 în S.A.I. deservite de 397 preoți pentru 1430000 credincioși. Doi ani mai târziu, în 1984 se înregistrau 270 biserici ortodoxe la un număr constant de credincioși pentru ca la 9 iunie 1987 se fie dată cifra de 285 biserici ortodoxe din care 120 în S.A.I. Conform aceluiași statistici rezultă că în S.A.I. se construiseră 18 biserici. Paralel numărul preoților scăzuse în 1987 la 365. Situația Bisericii catolice din punct de vedere statistic stagnează. Numărul lăcașurilor de cult rămâne la 10 pentru toată perioada în vreme ce numărul preoților variază între 15 și 17. Autoritățile erau preocupate și de dispunerea pe criterii religioase a minorităților. La 8 aprilie 1985 existau la București 6400 de maghiari credincioși din care 4200 catolici, 1500 reformați și 700 evanghelici. Germanii credincioși erau 3000 din care 800 catolici și 2200 luterani. În afară de aceștia mai erau 3000 de evrei, 2000 de armeni și 500 turco-tătari și albanezi. Există și câteva notații privitoare la dispunerea credincioșilor pe criterii de grup socio-profesional, sex și vârstă. Potrivit unor note din noiembrie 1982 și 8 aprilie 1985, 60% din credincioși erau femei. După categorii de vârstă 60% erau persoane de peste 50 de ani, 20% între 30-50 de ani și 20% sub 30 de ani. În funcție de apartenența la mari categorii sociale 50% erau pensionari, casnice și mici meseriași, 30% muncitori, tehnicieni și cadre medii, 20% funcționari și intelectuali.

O afinare a analizei ar presupune luarea în discuție a fiecărui cult în parte atât cât permit documentele citate mai ales că dincolo de aprecieri globale există trăsături specifice importante. Această analiză aplicată la principalele culte este dependentă de problemele care interesau autoritățile comuniste: comportarea personalului de cult și a ierarhiei acolo unde este cazul, catehizarea ca principal vector de difuzare și de fapt supraviețuire a credinței, atragerea tineretului la viața religioasă, gradul de practică religioasă a credincioșilor, fenomene negative cum ar fi, pe un plan general, ceea ce regimul denunța ca „intensificare a vieții religioase” și în particular diverse forme de dizidență⁴. Orașul București pare să aibă o situație specială din punct de vedere a fenomenului religios. Cel puțin inspectorul Niță Pascu resimțea această particularitate când scria la 25 februarie 1982: „Un aspect specific la care doresc să mă refer este dat și de permanența și intensitatea vieții intelectuale, științifice și cultural-educative, prin existența în București a celor mai prestigioase instituții de învățământ, artă și cultură de mase, activitatea organizațiilor politice și factorilor educaționali care influențează continuu slăbirea și scăderea gradului de religiozitate a credincioșilor, fapt care determină cultele să caute forme și mijloace tot mai rafinate de rezistență și mai ales adaptare pentru a supraviețui ofensivei de formare a unei noi conștiințe și concepții despre lume

⁴ Documentele consultate până în prezent nu permit analize aprofundate asupra grupărilor religioase interzise. O notă din 11 martie 1985 trece în revistă doar importanța cifrică (aproximată) a acestora: Martorii lui Iehova – 500 membri, Penticostalii dizidenți – 120, Adventiștii reformați – 100, stiliștii – 60 (grupare desființată de autorități în 1983), Oastea Domnului – 350, Mormonii – 30, Meditația transcendențială – 250 din totalul pe țară de 400-450, Biserica penticostală botezată cu Sf.Duh – 15, antropozofii – 10.

și viață”⁵. Ca atare într-un mediu care suferea mai mult ca oricare altul impactul modernizării conservatoare impusă de regimul comunist, cultele apelau la noi tehnici de menținere a fervorii religioase, care trebuiau cunoscute și operativ neutralizate. Realitatea este mult mai complexă și diferită de un cult la altul. Atașamentul la religie nu este doar rezultatul aplicării unor tehnici și strategii rafinate, care i-ar fi conferit inspectorului Pascu o poziție specială, ci coexistenței acestora cu inerții și comportamente tradiționale, cu apariția masivă a fenomenului de religie-refugiu, aspect pe care evident autoritățile îl ignorau din neprofesionalism sau premeditat.

Imaginea Bisericii Ortodoxe Române, așa cum se degajă din documentele consultate este cenușie și puternic ireverențioasă. Personalul de cult este considerat în general loial regimului și animat de sentimente patriotice. Totuși există fenomene negative care impietează asupra organizării cultului și asistenței religioase. Unul dintre acestea este îmbătrânirea clerului inferior datorat în primul rând limitelor impuse de departamentul cultelor accesului tinerilor la formarea teologică. Pentru a face față crizei de subcadrare a credincioșilor, ierarhia ortodoxă a fost obligată să mențină în serviciu numeroși preoți în vârstă. În 1987 se aprecia că din 365 de preoți, 100 au peste 65 de ani, 145 între 60-65 ani și 120 sub 60 de ani din care abia 60 sub 45 de ani. La 13 februarie 1986 inspectorul Pascu făcea un portret deloc măgulitor preoțimii ortodoxe: „Astfel (preoții – n.n.) oficiază servicii de cult în grabă, mai puțin conforme cu tipicul bisericesc, predicile se repetă, fiind mai mult improvizatii care nemulțumesc masa de credincioși. Pe linie social cetățenească nu mai sunt în stare să dea o îndrumare sănătoasă credincioșilor prin actualizarea predicilor. Deși nu mai au obligații materiale, sunt puși pe căpătuială, lacomi de câștig bănesc, pretind sume de la credincioși pe care nu le contabilizează și le bagă în buzunar. Nu au teamă de sancțiuni bisericești, care în fapt nu se aplică și se simt stăpâni pe poziția de retragere din activitate prin pensionarea fără dificultăți. Aceeași psihologie o au și față de sancțiuni pe linia departamentului cultelor care nu poate aplica decât suspendarea contribuției bugetare pe care și-o recuperează din fondurile proprii, deci nu pierd nimic iar în caz de retragerea recunoașterii, au posibilitatea pensionării și dacă mai au putere se duc să slujească în cimitirele de stat. Unii dintre preoți se ceartă între ei ajungând să-și adreseze reciproc insulte chiar în fața credincioșilor care sunt derutați de la credința în preoție, dar pentru că rămân credincioși se reorientează spre neoprotestanți unde disciplina este mai la locul ei”⁶. Din acest tablou întunecat singurul punct pozitiv este dezinteresul preoților față de propaganda pe care ar fi trebuit să o facă regimului prin intermediul predicilor. Venalitatea preoților ortodocși, slaba preocupare pentru administrarea bunurilor parohiale și pentru menținerea de relații cordiale cu credincioșii au efecte dintre cele mai dezagreabile și în primul rând crearea condițiilor optime pentru prozelitismul neoprotestant. În acest caz catehizarea, față de care regimul comunist se manifesta cu nedismulată adversitate, era necesară și chiar încurajată de autorități. La 3 martie 1982 Pascu constata următoarele: „Cultul ortodox este cunoscut că nu manifestă o preocupare specială pentru prozelitism și nici pentru îndoctrinarea religioasă a copiilor și tineretului. În București nu există cazuri... Această situație este defavorabilă cultului ortodox dând ocazii de speculații prozelitismului neoprotestant și în ultimă instanță constituie pepiniera de recrutare a adepților care în proporție de 99% provin de la ortodocși”⁷. O posibilă remediere era văzută în condițiile alegerii noului patriarh, speranțe raportate de inspector în 1986: „Prin numirea noului patriarh Teoctist se aștepta un reviriment în

⁵ A.D.C.

⁶ *ibidem*

⁷ *ibidem*.

O opinie la fel de tranșantă este exprimată la 3 aprilie 1979 : „ nu se poate vorbi de o preocupare a preoților pentru atragerea la viața religioasă și instruirea în vreo formă a copiilor și tineretului”
www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

privința disciplinării clerului, a sancționării abaterilor, a punerii unei ordini începând cu centrul eparhial unde sunt menținute unele elemente care de mulți ani au depășit limita de vârstă și trebuiau să se retragă onorabil dar se pare că este mai convenabil să nu se facă nimic și să se primească retribuția postului de vicar, consilier, inspector eparhial, șef birou și alții...Până în prezent Patriarhul Teotist nu se arată a fi dispus să ia unele măsuri care ar fi absolut necesare în interesul cultului și pentru o mai bună colaborare cu statul”⁸. Or imobilismul patriarhului se explică tocmai prin evitarea accentuării „colaborării cu statul”; dacă s-ar fi renunțat la serviciile unor clerici poate rutinieri dar de încredere, succesorii acestora ar fi fost probabil tentați spre o atitudine mai condescendentă față de regim. Din această perspectivă B.O.R. era prinsă într-un cerc vicios.Pomind de la aceste caracterizări, într-o oarecare măsură exagerat-depreciative este greu de presupus că preoții ortodocși ar fi fost capabili de inovație în metodele de pastorație. Totuși nu există un proces masiv de abandonare a ortodoxiei din partea credincioșilor. Mai mult se înregistrează o afinență semnificativă către Biserică, nu numai în rândul adulților dar și al tinerilor, este adevărat în împrejurări circumstanțiate. La 3 februarie 1978 erau notate următoarele: „Dacă avem în vedere tineretul de toate categoriile de vârstă ne este plăcut să constatăm că în mare majoritate acesta nu exteriorizează sentimente de pioșenie sau religiozitate excesivă, prin îngenunchieri, sărutări de icoane sau alte manifestări de acest gen. Majoritatea tinerilor manifestă o notă de curiozitate, a omului care asistă la ceva nou, dacă avem în vedere fastul și ritualul anumitor slujbe, se arată dispus să stea cu răbdare, cu aer de meditație sau chiar falsă afectivitate când vin perechi, băieți și fete. Sunt însă și unii tineri, mai ales eleve și studente, tinere muncitoare care poartă cruciulițe, iconițe și alte însemne religioase, aprind lumânări, dau acatiste...fac închinăciuni și îndelungate îngenunchieri la icoane, pentru rugăciuni de ajutor în preajma examenelor, a căsătoriei, pentru alegerea noului partener de viață”⁹. Un alt indiciu al atașamentului populației la credință este participarea la marile evenimente religioase ale anului, Nașterea Domnului, Învierea Domnului, Sfânta Maria etc. Participarea credincioșilor la slujbele ocazionate de aceste evenimente din viața Bisericii era atent urmărită de funcționarii departamentului cultelor. Astfel potrivit unei note din 24 aprilie 1979 au fost supravegheate serviciile religioase de Paști la 15 biserici ortodoxe, la 3 case adventiste, la 3 baptiste, 3 creștine după evanghelie și 2 penticostale. Redactorii notei remarcau o mai mare afinență decât în anii 1977-1978. La catedrala patriarhală participaseră 5000 de credincioși, iar la bisericile Domnița Bălașa, Albă, Boteanu, Kretzulescu, Militari I,II,III numărul credincioșilor variase între 1000-3500. Se remarca de asemenea că tineretul reprezentase 40-45% din totalul participanților, iar femeile 60-70%. Conform unei alte note din 20 aprilie 1982 supravegherea serviciilor religioase de Paști s-a realizat la nu mai puțin de 56 de biserici (37 ortodoxe, 4 catolice, 1 luterană, 1 reformată, 1 sinodo-prezbiteriană, 3 baptiste, 3 adventiste, 3 creștine după evanghelie, 3 penticostale). Inspectorii departamentului cultelor pe baza evaluărilor făcute pe teren, avansau și o statistică ce reflecta dinamica participării credincioșilor B.O.R.:

Biserica	1981	1982
Catedrala patriarhală	4000	7000
Parcul Domenii	7000	7000
Sfântul Vasile Cotroceni	400	1000
Domnița Bălașa	2000	2500
Ghencea Parc	1000	8000

⁸ A.D.C.

⁹ *ibidem*

Din punct de vedere al compoziției se menționa că la catedrala patriarhală tinerii între 15-25 ani reprezentau 60-65% din participanți iar media participării tineretului ortodox era de 60%. În mai 1986 totalul credincioșilor ortodocși care participaseră la serviciile religioase de Paști era estimat la 85000, iar din punct de vedere al compoziției 60% erau copii și tineri, 30% de vârstă medie și doar 10% bătrâni. Principalele lăcașuri ortodoxe frecventate de bucureșteni cu acel prilej erau catedrala patriarhală (6000 participanți), Cașin(7500), Elefterie Nou(7000), Cotroceni(3000), Albă(3000), Dudești-Cioplea(3000), Cernica(4500), Căldărușani(2000). Tradiția practicii religioase ortodoxe face ca slujbele de Crăciun să fie mai puțin frecventate. Evident și aceste servicii erau supravegheate după cum demonstrează o informare din 27 decembrie 1979 redactată de unul dintre cei mai importanți funcționari ai departamentului cultelor, Eugen Munteanu. În acel an au fost supravegheate 30 de biserici ortodoxe, 4 catolice, 2 protestante, 8 neoprotestante. Printre obiectivele pe care și le propuneau funcționarii departamentului cu această ocazie, figurau: observarea desfășurării serviciilor religioase, conținutul predicilor, afluența credincioșilor, compoziția acestora pe criterii de vârstă și sex, colportajul religios. Într-adevăr, spre deosebire de sărbătorile de Paști, acum numărul participanților era mai mic, 800 la catedrala patriarhală, 600 la Sfântul Spiridon Nou. Ca observație sociologică se menționa că femeile erau 60-70% din total iar copii și tinerii doar 10-15%. O manifestare religioasă specifică orașului București este hramul Sfântului Dumitru care se oficiază între 25-27 octombrie¹⁰. Pe parcursul a trei zile se succed serviciile religioase și se organizează pelerinajul credincioșilor la racla cu moaștele Sfântului Dumitru de la catedrala patriarhală. Notorietatea acestui hram este dată și de existența unei legende, care datează este drept de puțină vreme. Inițial moaștele Sf. Dumitru se aflau în localitatea bulgară Basarabov de unde generalul rus Piotr Saltâkov le-a adus în 1774 la București, unde în iulie negustorul bucureștean Hagi Ghiță le-a cumpărat și donat catedralei mitropolitane. În primul război mondial, ocupații bulgari au încercat să readucă moaștele în Bulgaria, dar convoiul care le transporta s-a imobilizat miraculos lângă Giurgiu iar comandatura germană a dispus reinstalarea lor la București. În anii interbelici se organizau procesiuni ale moaștelor prin țară dar odată cu instaurarea regimului comunist acestea au fost interzise. Afluența credincioșilor este destul de importantă după cum rezultă din evaluările făcute de autorități:

An	Număr de participanți
1977	49500
1978	24500
1979	29000
1980	46000
1981	41000

Cât privește compoziția pelerinilor aceștia erau 70% femei și 10-12% copii și tineret. Potrivit unei informări din 28 octombrie 1982 în acel an au participat 46000 de credincioși (în 1984 vor participa 38000 de credincioși), funcționarii departamentului cultelor relevând participarea unor membrii ai organizației clandestine „Oastea Domnului” dar și a unor turiști din URSS, Bulgaria, RFG și Grecia. Dacă 80% din participanți erau femei, tot 80% erau persoanele de peste 25 de ani, copii și tineretul părănd puțin atrași de această manifestare.

În anii 1980 criza comunismului în România s-a accelerat paralel cu accentuarea dimensiunilor despotice ale regimului. Arbitrariul deciziilor ascundea lipsa oricărui proiect

¹⁰ În fapt catedrala patriarhală are mai multe hramuri : Sfinții Împărați Constantin și Elena, Sfântul Dimitrie Izvorătorul de Mir(26 octombrie) și Cuvioșul Dimitrie cel Nou din Basarabi(Basarabov)
www.muzeulbucurestului.ro / www.cimec.ro

social-economic și politic viabil și se părea că singura soluție avută în vedere de autorități era supunerea populației la un sacrificiu absurd. Una dintre deciziile arbitrare care a beneficiat de o intensă mediatizare în Occident a fost programul sistematizării localităților urbane și rurale orașul București fiind privilegiat din această perspectivă. În cursul sistematizării capitalei, care a antrenat distrugerea masivă a cartierelor tradiționale, un număr important de biserici au fost demolate. Potrivit unei situații redactate la 26 aprilie 1988 au fost distruse următoarele lăcașuri de cult ortodoxe¹¹

Biserica	Anul demolării
Enei	1977
Albă Postăvari	1980
Spirea Veche	1981
Izvorul Tămăduirii	1981
Buna Vestire - Rahova	1981
Crângași II	1982
Gherghiccanu	1984
Sf. Nicolae Sârbi	1986
Sf. Nicolae Jitniță	1986
Crângași I	1986
Doamna Oltea	1986
Pantclimon (insulă)	1986
Văcărești	1986
Cotroceni	1986
Olteni	1987
Sf. Vineri Herescu	1987
Spiridon Vechi (operetă)	1987
Bradu Staicu	1987
Sf. Treime Dudești	1987
Sat Buda, comuna Cornetu	1987
Sat Ordorcanu, comuna Domnești	1987
Sat Dimieni, comuna Tunari	1987

Pe de altă parte pentru alte câteva biserici autoritățile au acceptat să facă efortul de a le menaja prin translarea lor pe noi amplasamente:

Biserica	Anul translării
Schitul Maicilor	1981
Olari	1982
Sf. Ilie Rahova	1984
Mihai Vodă	1985
Sf. Gheorghe Capră	1986
Sf. Ioan Piață	1986
Cuibul cu barză	1988

Demolarea bisericilor din București reprezintă un subiect extrem de sensibil pentru istoria recentă a țării, un episod cu mai mulți actori și cu deznodământ dramatic. În mod evident conducerii B.O.R. îi revine o mare parte din responsabilitatea acestei drame. Nu

¹¹ Victime ale demolărilor nu au fost doar bisericile ortodoxe. Conform unei situații din 28 august 1987 privind lăcașurile cultului mozaic, fuseseră demolate 6 sinagogi (Templul Sefard, sinagoga A.B.Zissu, sinagoga Malbim, sinagoga Reșith Death, sinagoga Craiver Raf, sinagoga Friedman). Serviciile religioase mai erau oficiate la 8 sinagogi iar alte 4 erau închise probabil din cauza emigrării credincioșilor

este mai puțin adevărat că posibilia săi aliați, intelectualitatea umanistă – existența societății civile nu poate fi invocată – și chiar enoriașii direct afectați nu au intervenit în proporție semnificativă. De asemenea trebuia menționată implicarea departamentului cultelor în episodul demolării bisericilor după cum se recunoaște într-o dare de seamă pe anul 1986 redactată de inspectorul pentru culte al capitalei : „ În cadrul măsurilor de sistematizare, la solicitarea conducerii Consiliului popular al municipiului București și cu aprobarea departamentului cultelor, am sprijinit acțiunile de defazafectare(sic) a 7 obiective ortodoxe, două mozaice și unul adventist”¹². Asupra motivației demolării bisericilor din București, deși nu toate elementele dosarului sunt cunoscute, totuși considerăm că nu este realistă detectarea unei campanii antireligioase în aceste acte reprobabile. Dintr-o perspectivă cantitativă, deși nu aceasta este în primul rând relevantă, funcționau în România anului 1987 un număr de 12342 de biserici ortodoxe. Minima luciditate pe care o putem acorda regimului comunist din România, face ca acesta să fi realizat imposibilitatea declanșării unei campanii antireligioase de al cărei succes nu era deloc sigur. Mai grav este că autoritățile au trecut la demolarea bisericilor bucureștene scontând pe lipsa de reacție a ierarhiei și credincioșilor. De altfel nu toate bisericile au fost demolate în cursul sistematizării capitalei. De exemplu biserica Enei a fost demolată din cauza gravelor avarii suferite în urma cutremurului din 1977 (cu acel prilej au fost avariate în diverse grade 51 de biserici ortodoxe). Totuși ierarhia a căutat să neutralizeze efectele demolărilor și să mențină prezența Bisericii în rândul credincioșilor, mai ales acolo unde aceștia erau privați de asistență religioasă. La 17 noiembrie 1987 patriarhul B.O.R.Î.P.F. Teoctist adresa primarului capitalei Constantin Olteanu o scrisoare care prin motivații abile, cu concesii făcute puterii, într-o variantă originală a limbajului de lemn, încerca să perpetueze misiunea eternă a Bisericii, menținerea atașamentului populației la credința creștină: „După cum se cunoaște B.O.R. a fost, este și rămâne alături de poporul român și se identifică prin lucrarea slujitorilor și credincioșilor ei cu viața și aspirațiile întregului nostru popor. Și în această epocă de dezvoltare a programelor mărețe în care intră și modernizarea edilitară a capitalei, dobândind înfățișarea epocii numită Epoca Nicolae Ceaușescu, noi și clerul Bisericii noastre înțelegem să sprijinim această măreață acțiune, așa cum de altfel, au procedat și înaintașii noștri. Sprijinind tot ceea ce este îndreptat spre unitatea poporului român, în jurul conducerii de stat și a președintelui Republicii, domnul Nicolae Ceaușescu, supunem cunoașterii și aprecierii dvs. cerința imperioasă ca în cartierele care urmează să fie modernizate, să se studieze și să se rezerve unele spații necesare zidirii de biserici pentru credincioșii ortodocși, după planurile ce vor fi aprobate, conform cu noua înfățișare arhitectonică a capitalei, cerință despre care am discutat cu domnia voastră la întâlnirea pe care am avut-o. Facem această intervenție pentru a preveni acțiunile prozelitiste ale grupărilor neoprotestante sectare, care după cum se cunoaște desfășoară activități menite să divizeze nu numai viața religioasă ortodoxă ci și unitatea de muncă și de avânt ale fiilor poporului nostru”¹³.

Catolicii sunt principala minoritate religioasă din București, cunoașterea ei cifrică părănd a fi destul de exactă.

¹² Același inspector face la 11 februarie 1982 propunerea bizară de transformare a unor biserici în instituții muzeistice. Acestea erau Kretzulescu, Sf. Elefteric Vechi, Sf. Gheorghe Nou, Stavropoleos și mănăstirea Snagov. Chiar și în aceste condiții este greu să admitem că propunerea făcea parte dintr-un plan concertat cu obiective antireligioase

¹³ A.D.C.

30 iunie 1977

Începutul anilor 1980

Unitatea de cult	Nr.familii	Credincioși	Minoritari	Nr. familii	Credincioși	Minoritari
Sf.Iosif	8167	31156			21250	
Bărăția	4100	12400	4200 maghiari 800 germani		13589	4200 maghiari 800 germani
Sf.Anton (filială)	190	560			490	
Sf.Tereza	800	2600			2222	
Sf.Elena(filială)	110	330			158	
Maica Îndurcrată	600	1823		512	1356	
Dudești-Cioplea	1085	2990			3385	
Sf.Cruce	80	220			143	
Popești-Lcordeni	1560	5100	Majoritate bulgari		6870	Majoritate bulgari
Clauzura Sf.Agnes	26 de călugărițe în 1979 și 22 în 1982					
Total	16692	57179		15430	50463	

Ca orice minoritate religioasă, comunitatea catolică din București căuta să dispună de o bună organizare și încadrare a credincioșilor, prin realizarea conștiințioasă a oficiilor divine, prin mobilizarea mai mare a credincioșilor, prin realizarea catehizării copiilor și tineretului. Autoritățile erau interesate să cunoască, dar și să descurajeze, unele fenomene considerate negative cum ar fi prozelitismul realizat mai ales prin căsătorii mixte (prin reversariu partea necatolică se obligă să educe copii în credința catolică), catehizarea, intensificarea vieții religioase, aplicarea decretului privind apostolatul laicilor din 18 decembrie 1965 adoptat de Conciliul Vatican II. Funcționarii departamentului cultelor remarcău introducerea reformelor conciliare, în primul rând utilizarea limbii materne la slujbe, vizitele pastorale la domiciliul credincioșilor, asistența religioasă acordată bolnavilor, sfințirea caselor și mai cu seamă catehizarea. La 3 februarie 1978 se consemnau următoarele privind acest din urmă aspect: „Este de reținut faptul că se observă o creștere a participării copiilor și tineretului la instruirea religioasă, determinată de preocuparea credincioșilor romano-catolici care dovedindu-se mai rigoriști, își aduc copii la catehizare atât din convingere proprie cât și la invitația preoților. Liturghiile solemne, acompaniate de orgă și cor, atrag prin fastul lor un mare număr de credincioși, printre care mulți intelectuali de alte confesiuni. Concertele religioase organizate cu prilejul diferitelor sărbători, atrag de asemenea un număr mare de ascultători din care mulți necatolici. Explicația este dată de temeinica pregătire a acestor concerte, popularizarea lor și folosirea unui repertoriu clasic aparținând unor mari compozitori”¹⁴. Din punctul de vedere al organizării parohiale, minoritatea catolică avea până în 1975, 3 parohii și 5 filiale, iar după această dată dispunea de 5 parohii și 3 filiale. Asistența religioasă era asigurată de 17-18 preoți. Dacă la 17 noiembrie 1983 aceștia erau caracterizați ca fiind „rezervați în colaborare (cu autoritățile-n.n.), ascunși, fricoși”, nu

¹⁴ *ibidem*

au lipsit preoți ale căror comportamente au fost considerate de autorități drept necorespunzătoare, aceștia fiind trimiși în provincie, cum a fost cazul preoților Alexandru Gaevschi și Eugen Bortoș. Catehizarea copiilor și tineretului se făcea pe baza „Catehismului” tipărit de Arhiepiscopia romano-catolică de București în 1977. În 1978 în procesul catehizării au fost cuprinși 250 de copii, în 1979 – 300 iar în 1981 – 320, după opinia funcționarilor de la culte puțini în raport cu numărul total al copiilor catolici. În general dispozițiile conciliare sunt aplicate, cum ar fi oficierea slujbelor și tainelor religioase în limba maternă (cu excepția marilor sărbători), introducerea mesei în fața altarului de unde preotul oficiază orientat spre credincioși, concelebrarea (slujbe realizate de mai mulți preoți). Se constată o aplicare inconsecventă a decretului privind apostolatul laicilor – doar 2 din cele 9 biserici au consilii parohiale – probabil din motive de prudență. Credincioșii participă în număr destul de mare la serviciile religioase, mai ales la Dudești-Cioplea și Popești-Leordeni și „sunt darnici astfel încât bisericile au o situație bănească bună”. În 1983 are loc o schimbare în viața Arhiepiscopiei romano-catolice de București care a avut efecte asupra activității religioase a comunității catolice din București și anume moartea lui Francisc Augustin, conducătorul arhidiecezei dar cu o situație canonică neclară în raport cu Sfântul Scaun și accederea la conducerea acesteia a lui P.S.S. Ioan Robu. Efectele acestei schimbări sunt sintetizate într-un document din 1986: „De preocuparea episcopului Robu de a organiza mai bine viața religioasă din dieceza de București nu poate fi nici un dubiu, însă pentru o cunoaștere mai bună a intențiilor sale consider că trebuia să-l controlez mai des fiind destul de abordabil în discuții. În acest an va trebui să mă ocup în primul rând de cunoașterea tinerilor preoți și a selecta pe cei abordabili și cu care se poate colabora”¹⁵. Principala preocupare a noului episcop a fost întinerirea clerului din capitală prin aducerea de preoți tineri și activi care au fost prezenți credincioșilor în cadrul unei liturghii solemne oficiate la 27 iulie 1986 la catedrala Sf. Iosif. Speranțele inspectorului cu privire la noii slujitori par să fi fost înșelate de vreme ce notează că „noii tineri preoți romano-catolici aduși de episcopul Robu în București se arată a fi foarte închiși și rezervați față de raporturile de colaborare și practic evită orice discuție. În realitate consider că este un cuvânt de ordine al episcopului Robu ca subalternii să nu întrețină legături cu organele de stat”. Episcopul Robu, pentru a dispune de colaboratori de încredere, nu a ezitat să facă apel la elemente considerate de autorități suspecte sau compromise, cum ar fi preotul Tătaru de la Focșani, fost deținut politic, sau preotul Eugen Bortoș, promovat consilier administrativ care „în urmă cu câțiva ani a fost avertizat la Departamentul Cultelor pentru transmitere de date și informații în străinătate, legături directe sau corespondență cu diverși străini despre care nu informa, incitarea credincioșilor la unele acțiuni de nemulțumire, stimularea activității clandestine a foștilor greco-catolici”¹⁶. După cum s-a menționat participarea credincioșilor la principalele sărbători religioase părea să fie importantă totuși o comparare a numărului participanților cu numărul total al enoriașilor, duce la nuanțarea acestei afirmații. La slujbele de Crăciun din 1979 și 1983 participaseră la catedrala Sf. Iosif 2500 și respectiv 1200 de credincioși iar de Paști, la aceeași catedrală, participaseră în 1981 și 1982, 800 și respectiv 1200, ceea ce înseamnă, în cel mai bun caz, o rată a participării cu puțin peste 10%.

Deși din punct de vedere numeric nu reprezentau o fracțiune importantă din populația bucureșteană, cultele neoprotestante au fost o constantă preocupare, dublată de neliniști, pentru autoritățile comuniste. Disciplina confesională, solidaritatea credincioșilor, rata participării la serviciile religioase apreciată la circa 95%, dificultatea

¹⁵ *ibidem*

¹⁶ *ibidem*

de a penetra comunitățile neoprotestante, numărul mic de deservenți dispuși să „colaboreze” cu regimul au făcut ca funcționarii departamentului cultelor să consume multă energie pentru cunoașterea și influențarea, de multe ori eșuată, a acestor culte. În București există toate cele 4 culte neoprotestante recunoscute legal : baptiștii, adventiștii, creștinii după evanghelie și penticostalii. Ceea ce impresiona dezagreabil autoritățile era dinamismul acestora și creșterea lor numerică. De exemplu conferința București a cultului adventist de ziua a șaptea evoluase de la 1667 membri în 1968, la 1902 în 1971, la 2070 în 1975 și la 2665 în 1977. Există numeroase evaluări statistice ale cultelor neoprotestante pe baza cărora este posibilă reconstituirea unei dinamici.

Comunitatea baptistă

Data	Nr. membri	Nr. aparținători	Case de rugăciune	Nr. pastori
1 iulie 1978	2378	569	6	6
1 februarie 1980	2162	934	6	6

Comunitatea adventistă

Data	Nr. membri	Nr. aparținători	Case de rugăciune	Nr. pastori
1 iulie 1978	2683	673		
1 februarie 1980	2769	742	5	5

Comunitatea creștină după evanghelie

Data	Nr. membri	Nr. aparținători	Case de rugăciune	Nr. pastori
1 iulie 1978	2867	1797		
1 februarie 1980	2884	1665	8	8

Comunitatea penticostală

Data	Nr. membri	Nr. aparținători	Case de rugăciune	Nr. vestitori
1 iulie 1978	1833	903		
1 februarie	1949	934	4	4

Situația numerică și compoziția socială a cultelor neoprotestante la 1 ianuarie 1983

	Adventist	Baptist	Creștin după evanghelic	Penticostal
Nr. membri	2967	2789	4506	2100
Nr. aparținători	697	650	520	350
Case de rugăciune	7	7 plus o filială	13 plus o filială	4
Nr. pastori, vestitori	7	8	8	4
Muncitori	1237	1445	2460	980
Agricultori	107	89	306	-
Intelctuali	318	305	156	87
Funcționari	95	140	185	156
Mici meseriași	35	48	52	14
Pensionari	750	457	950	406
Casnice	425	305	397	457

O informare sintetică din 3 martie 1982 referitoare la cultele neoprotestante avansează cifra totală de 12394 membri și 2190 aparținători(inclusiv S.A.I.) care dispun de 34 case de rugăciuni din care 12 în S.A.I.¹⁷. După compoziția socială erau 5220 de muncitori, 534 agricultori, 1060 de intelectuali, 803 funcționari, 265 mici meseriași, 2860 pensionari, 1652 casnice(este curioasă absența tineretului școlar). Din punct de vedere etnic din cei 12394 de membri, doar 258 erau minoritari. Viața religioasă a cultelor neoprotestante provoacă numeroase comentarii defavorabile ale autorităților.O imagine globală a acestei situații rezultă dintr-o informare din 13 februarie 1986: „datorită trăsăturilor specifice neofite, fanatice și expansioniste care dau activității lor un caracter dominant de nocivitate, cultele neoprotestante din București – spun asta pentru că aici se află conducerile lor, de aici se dă tonul, de aici se copiază și imită cele văzute și constatate – sunt tot mai mult preocupate de intensificarea vieții religioase și a prozelitismului”¹⁸. Prozelitismul este denunțat în mod sistematic de rapoartele consacrate acestor culte cu atât mai mult cu cât neoprotestanții renunțaseră la autoizolarea în care se complăcuseră. La 3 februarie 1978 se facea următoarea constatare valabilă pentru toate cele 4 culte: „Preocuparea principală a conducătorilor și pastorilor acestor organizații este să le dea un caracter dinamic, în sensul ca fiecare credincios să devină un misionar capabil să atragă prozeliți, problemele religioase devenind factorul primordial al vieții lor”. Prozelitismul, cât se poate de real practicat de aceste culte, era realizat de laici și nu de pastori. Metodele erau dintre cele mai diverse, cum ar fi invitații plasate în cutiile de scrisori, vizitarea și ajutoarea bolnavilor care sunt invitați după spitalizare să participe la serviciile religioase (se semnalează cazuri de cadre medicale care fac propagandă neoprotestantă), colecte în favoarea celor cu stare materială precară etc. Toate acestea se aplică după ce posibili candidați sunt selectați în urma unui studiu prealabil.Creșterea numerică a cultelor neoprotestante, deși nu este spectaculoasă, se realizează pe seama sporului natural al comunităților propriu zise și recrutării de noi adepți de la alte culte, cu precădere cel ortodox. Această stare de lucruri este recunoscută la 10 mai 1980 de o manieră categorică: „În argumentarea acestei afirmații (recrutarea de adepți din rândul ortodocșilor – n.n.) stă și faptul că în urmă cu 5-6 ani când exista posibilitatea unei verificări a candidaților la botezul noutestamental, constatarea era că toți cei proveniți de la alte culte erau de la cultul ortodox. În prezent când neoprotestanții oficiază botezuri fără a mai anunța inspectorul teritorial, nu mai există practic nici o posibilitate de cunoaștere a candidaților care prin botez devin membri ai comunităților respective. În anul 1971 existau aproximativ 9000 membri iar în prezent neoprotestanții numără circa 14000 membri deci cu 5000 mai mult într-un timp de 10 ani. Acest spor nu poate fi atribuit decât în proporție de 60-70% pe seama copiilor proveniți din familii de credincioși iar restul provin de la ortodocși”¹⁹. Alt aspect care alarma autoritățile era continua preocupare a neoprotestanților de a asigura o solidă instruire religioasă copiilor și tineretului. Pe fundalul nerespectării programului serviciilor religioase care fusese avizat de departamentul cultelor, se constata că după 1977 activitatea de educare religioasă a tineretului s-a generalizat. Dacă inițial, la presiunea autorităților, cultele neoprotestante acceptaseră să realizeze catehizarea cu toți credincioșii, acum tineretul este catehizat separat. Catehizarea tineretului se realiza la adventiști în cadrul orei de sabat, la baptiști și pentecostali la ora biblică iar la creștinii după evanghelie în ora de evanghelizare. În 1979 se constata că la 21 din cele 23 de case de rugăciuni existente în capitală sunt amenajate spații rezervate mamei și copilului. Programele de catehizare,

¹⁷ În 1986 a fost demolată în cadrul programului de sistematizare a capitalei casa adventistă din strada Polenului

¹⁸ A.D.C.

¹⁹ *ibidem*. În privința botezurilor, veritabil act de naștere al unui neoprotestant, la 4 aprilie 1979 inspectorul constata dezabuzat că „nu există nici un drept de control, nu sunt anunțate și nici nu se poate interveni pentru prevenirea lor”

adaptate vârstei, prin utilizarea unor tehnici moderne de către un corp de instructori entuziaști, sunt atractive și produc rezultate. Serviciile religioase sunt oficiate cu fast, utilizându-se coruri și fanfare. De altfel activitatea artistică religioasă deosebit de intensă folosește preponderent tineri. În 1982 activau în cadrul comunităților neoprotestante 18 coruri polifone și 15 orchestre iar în formațiile artistice activau 1300 de persoane majoritatea tineri. Grație acestei preocupări se estima în 1979 că tinerii sunt în proporție de 99% atașați credinței²⁰. Cultele neoprotestante din România au legături susținute cu organizațiile religioase internaționale respective fără să existe însă un raport de subordonare. Comunitățile sunt frecvent vizitate de pastori și alte personalități religioase din Occident și SUA, fără ca aceste vizite să poată fi bine monitorizate, spre exasperarea autorităților. În 1982 se considera, valabil și pentru alte culte, că „aceste contacte au semnificația lor pentru că permit deservenților și cultelor din țara noastră să primească anumite indicații, recomandări și mai ales influențe, din care multe negative aduse de străini. Acest aspect impune vigilență, cunoașterea conținutului acestor contacte și a modului în care se reflectă în viața cultelor de la noi, lucru ce se poate realiza numai printr-o bună și strânsă colaborare cu șefii și deservenții de culte”²¹. Cultele neoprotestante nu s-au distins doar printr-o exemplară solidaritate și fervoare religioasă ci și prin atitudini de dizidență în raport cu ingerințele autorităților care încercau să-și mențină o tutelă apăsătoare. Principalii protagoniști ai acestei dizidențe au fost pastorii și liderii comunității baptiste. În 1982 se constata că pastorul Vasile Talpoș de la casa din șoseaua Mihai Bravu, efectua servicii religioase 5 zile pe săptămână, exemplu care a fost imitat și de alți pastori. Pavel Nicolescu, pastor la casa din strada Chilioarei până în 1978 furnizase date postului de radio Europa Liberă. Dincolo de aceste inițiative individuale, apar manifestări dizidente organizate sub forma petițiilor, scrisorilor și memoriilor, unele difuzate în Occident. Anul 1978 abundă sub acest aspect. Conducerea comunității baptiste din București elaborează documentul „Punctul nostru de vedere cu privire la situația actuală din cultul baptist”, Pavel Nicolescu creatorul „Asociației pentru apărarea libertății religioase din România” redactează manifestul „Încetați prigoana” iar la 15 august activistul baptist Aurel Popescu redactează o scrisoare deschisă adresată autorităților privind gravele atingeri ale libertății religioase. Atitudini asemănătoare, deși nu atât de curajoase, apar și la celelalte culte astfel că „se poate concluziona că toate cele 4 culte neoprotestante ridică multe și serioase probleme, cultul baptist aflându-se pe un loc fruntaș în acte și acțiuni necorespunzătoare, situație care se cere rezolvată cu atenție și mult tact”²².

Chiar dacă portretul religios al Bucureștilor la finele regimului comunist este incomplet datorită selecției operate, totuși considerăm că au fost comentate principalele aspecte ale vieții religioase din capitală. Evident diversificarea cercetărilor arhivistice ar putea conduce la elaborarea unei istorii religioase a Bucureștilor sub regimul comunist.

SUMMARY

Considerations Concerning the Religious Life of Bucharest By the End of the Communist Régime

The author renders – by means of documents – an interesting and less known aspect of the religious life in the Romanian Capital, during the final years of the communist régime.

²⁰ În aceeași ordine de idei la 3 februarie 1978 se afirma : „Un alt mijloc de menținere a tineretului și atragerea altora (sic) este organizarea de servicii religioase speciale dedicate tinerelor fete, tinerilor căsătoriți, ora copilului, ziua primăverii, ziua reculegerii, ziua celor fără de păcat și multe altele”

²¹ A.D.C.

²² *ibidem* (informare din 3 martie 1982)